

УДК 342.71(477)

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ГРОМАДЯНСТВА В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.

Катерина ТРОШКІНА,

асистент кафедри державно-правових дисциплін та адміністративного права
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

SUMMARY

The general and specific features of citizenship in the Ukrainian People's Republic, the Ukrainian State, the UNR of the Directorate of the day, ZUNR are investigated. The bill and legislative activity of the national authorities during the specified period, their structure is considered. The conditions of obtaining Ukrainian citizenship under various laws of the national government and its loss, the scope of citizens' rights are analyzed. It is emphasized the importance of the formation of the institution of citizenship for the formation of Ukraine as an independent state.

Key words: Ukrainian citizenship, acquisition of citizenship, loss of citizenship, rights and obligations of citizens, Ukrainian Central Rada, Ukrainian State, Directory of UPR, ZUNR.

АНОТАЦІЯ

Досліджуються загальні та специфічні ознаки громадянства в Українській Народній Республіці, Українській Державі, Українській Народній Республіці доби Директорії, Західноукраїнській Народній Республіці. Розглянута законопроектна та законодавча діяльність національної влади в зазначений період, її структура. Проаналізовані умови набуття українського громадянства за різними законами національної влади та його втрати, обсяг прав громадян. Підкреслюється значущість становлення інституту громадянства для формування України як незалежної держави.

Ключові слова: українське громадянство, набуття громадянства, втрата громадянства, права та обов'язки громадян, Українська Центральна Рада, Українська держава, Директорія УНР, ЗУНР.

Постановка проблеми. Громадянство є одним із основних інститутів конституційного права та міжгалузевим інститутом. Наявність громадянства забезпечує особу широким комплексом прав і кореспондуючих їм обов'язків, взаємною відповідальністю між особою та державою. Формування громадянства відбувається не відразу, це завжди тривалий процес, який зумовлюється об'єктивними (політичним та соціально-економічним становищем держави) та суб'єктивними (волевиявленням законодавчого органу, представників державної влади) обставинами. Громадянство як політико-правове явище включає різнобічні аспекти: набуття, отримання, оформлення, правовий статус, зміну, відмову, позбавлення тощо. Ефективність функціонування громадянства в наш час зумовлюється використанням тих його позитивних структурних складових, які були накопичені у процесі історичного розвитку. В Україні запровадження інституту громадянства відбулося в період Української революції 1917–1921 рр.

Актуальність теми. Різномасштабні питання доби національно-визвольних змагань досліджують П. Гай-Нижник, П. Гаркавий, О. Грибенко, М. Грушевський, І. Дацків, Ж. Дзейко, А. Іванова, Н. Єфремова, П. Захарченко, К. Костів, О. Кондрагович, О. Копиленко, І. Мокін, Т. Подковенко, Н. Омельченко, В. Солдатенко, М. Стопчак, Д. Ярош та інші фахівці. Водночас науковцями недостатньо повно проаналізовано процес становлення та розвитку українського громадянства доби національно-визвольних змагань. Фактично відсутні дослідження комплексного характеру та порівняльного аналізу формування інституту громадянства в згаданий період. Зазначене актуалізує розробку вказаної проблематики.

Метою статті є порівняльний аналіз становлення і розвитку інституту громадянства в період Української революції 1917–1921 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, до 1917 р. термінів «Україна» та «українець» не було в офіційному вжитку в жодному із значень – географічному, адміністративному, а тим більше – державницькому

[1, с. 7]. Так само не було до зазначеного періоду і поняття «громадянин України». З початком Української революції 1917–1921 рр. прискорюється процес перетворення українського етносу на сучасну політичну націю. Вперше в історії народ отримав можливість мати своє справжнє ім'я – український, а найголовніше, у правовому полі отримав статус громадян української держави.

Вперше на українських землях громадянство держави України було законодавчо встановлено в добу національно-визвольних змагань Української Центральної Ради (далі – УЦР), Гетьманату, Української Народної Республіки (далі – УНР) доби Директорії, Західноукраїнської Народної Республіки (далі – ЗУНР). Аналіз їхніх нормативно-правових актів про громадянство свідчить, що відповідний правовий інститут формувався поступово, йому притаманні як загальні ознаки таких політико-правових документів, так і специфічні, зумовлені політико-економічними та соціальними обставинами, в яких знаходились національні уряди.

Перш за все, зазначимо, що встановлення громадянства – важливого правового інституту української державності, фіксувалося законами національної влади. Громадянство в УНР було встановлено Законом «Про громадянство УНР» від 2 березня 1918 р.; в гетьманській Державі – Законом «Про громадянство Української Держави» від 2 липня 1918 р.; за доби Директорії – «Про громадянство Української Народної Республіки» від 15 листопада 1921 р., в ЗУНР – «Про право горожанства на Західній Обласі Української Народної Республіки» від 8 квітня 1919 р.

Значна законопроектна робота перед прийняттям відповідного нормативно-правового акту була здійснена за доби Української Центральної Ради. Ще наприкінці грудня 1917 р. був розроблений перший проект закону про громадянство. Аналіз його положень дозволяє дійти висновку, що за змістом він був лише спробою окреслити найголовніші моменти процедури набуття громадянства УНР. У ньому зазначався лише перелік категорій осіб, які могли отримати громадянство [2].

Перша згадка в офіційних документах про громадянство Української Народної Республіки датується 29 грудня 1917 р., коли Міністерство внутрішніх справ УНР розіслало губернським і повітовим комісарам повідомлення, що справи «про прийняття в підданство УНР» розглядатимуться після того, як буде ухвалений відповідний закон [3, с. 3].

Вперше поняття «громадянин Української Республіки», як вказують архівні джерела, зустрічається у Проекті Автономного статуту України, що був ухвалений під час роботи Всеукраїнського національного конгресу (6 (19) – 8 (21) квітня 1917 р.). У п. 4 зазначалось, що громадянином Української Республіки вважається кожна особа, яка народилася на її території, або прожила тут два роки та подала заяву до уряду Української Республіки про своє бажання набути громадянські права, і після подання такої заяви прожила тут ще один рік. У примітці до цього пункту було сказано, що законом могли встановлюватися й інші принципи з цього питання [4].

Одночасно з прийняттям законів про громадянство розроблялись інші законопроекти та політико-правові документи, які сприяли оформленню і реєстрації громадянства. Здебільшого така робота здійснювалася за доби Української Центральної Ради: 1) законопроект «Про установи для охорони інтересів українських підданих за межами Української Народної Республіки» від 21 грудня 1917 р., яким встановлювалися посади окремих консульських агентів УНР на територіях інших держав; 2) Лист Секретарства Національних Справ до Генерального Секретаріату України від 21 грудня 1917 р., в якому висловлювалося зауваження до проекту закону «Про громадянство Української Народної Республіки», щодо порядку прийняття громадянства й усунення будь-яких обмежень для його прийняття; 3) Закон «Про реєстрацію громадянства УНР» від 4 березня 1918 р., згідно з яким українським громадянам надавалася можливість офіційно оформити своє громадянство; 4) Постанова про організацію та діяльність Тимчасових Комісій для розгляду справ про українське громадянство.

Аналіз законів про громадянство дозволив зробити такі висновки щодо їхньої структури. Ухвалений 2 березня 1918 р. Закон «Про громадянство УНР» [4, арк. 14] складався з 12 коротких параграфів. Його аналіз дозволяє умовно визначити такі змістові частини: 1) підстави набуття громадянства УНР; 2) встановлення порядку оформлення громадянства; 3) встановлення процедури набуття громадянства жінками і дітьми; 4) визначення порядку відмови від громадянства та заборони подвійного громадянства; 5) встановлення порядку перебування на території УНР громадян інших держав; 6) визначення обов'язків та прав громадян УНР.

За змістом Закон «Про громадянство Української Держави» від 2 липня 1918 р. розподілений на три найменовані частини. У першій частині містяться статті щодо умов прийняття до громадянства, у другій – втрати прав громадянина, третя – касувала Закон «Про громадянство УНР», ухвалений УНР 2–4 березня 1918 р. Аналізований Закон у своїй першій статті містив визначення поняття громадянства, якого не було в попередньому аналогічному законі Центральної Ради [6, с. 4–5]. Громадянство розумілося як державно-правова приналежність особи до держави, що надає їй права й обов'язки громадянина. Зауважимо співзвучність такого визначення сучасному. Так, у Законі України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. № 2235–III зазначається, що громадянство є правовим зв'язком між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їхніх взаємних правах та обов'язках [7].

Закон Директорії «Про громадянство Української Народної Республіки» [8, арк. 48–50] від 15 листопада 1921 р.

включав 22 статті, в Додатку до Закону містився текст присяги для християн і текст урочистої обітничі. За змістом закон поділявся на такі частини: визначення поняття громадянства (арт. 1); заборона подвійного громадянства (арт. 2, 21); права і обов'язки українських громадян (арт. 2); підстави прийняття до українського громадянства (арт. 4–9); підстави відмови від українського громадянства (арт. 10); порядок прийняття до українського громадянства (арт. 11–17); порядок виходу з українського громадянства (арт. 18–20). Поняття громадянства визначалося таким чином: громадянство Української Народної Республіки є державно-правовою належністю осіб до своєї держави, що надає їм права та обов'язки українського громадянина. Трамбування громадянства було аналогічним до попереднього закону про громадянство періоду Української Держави.

Закон ЗУНР «Про право горожанства на Західній Області Української Народної Республіки» [9, арк. 99–99 зв.] встановлював умови набуття громадянства особами, які проживають на території краю, та іноземцями; відмови від нього; порядок оформлення громадянства та ін.

Аналіз структури вищевказаних законів свідчить, що загальним для них є включення норм щодо процедури та порядку набуття громадянства чоловіками, жінками, дітьми, іноземцями; підстав втрати, відмови, позбавлення громадянства; визначення прав та обов'язків українських громадян.

Проаналізуємо умови набуття українського громадянства та його втрати за різними законами національної влади періоду Української революції 1917–1921 рр. і обсяг прав громадян. Щодо набуття громадянства зазначимо так:

За Законом «Про громадянство УНР» від 2 березня 1918 р. правовий статус громадянина України можна було набути на двох підставах: 1) народження на території України; 2) зв'язок із нею шляхом постійного перебування на її території (параграф 1). Мешканці УНР могли набути громадянство в разі: народження та постійного проживання на українській території та складення урочистої обітнички на вірність УНР у порядку, визначеному окремим законом, протягом трьох місяців після опублікування Закону «Про громадянство УНР». Громадянство УНР мало підтверджуватися відповідним свідоцтвом (параграф 4). Ті особи, які не проживали постійно в УНР, але бажали набути її громадянства, могли це зробити за такою процедурою: подати прохання до місцевої влади, а за кордоном – до представника УНР, які (місцева влада чи представник УНР – К. Т.), так само, подавали висновок до Народного Міністра Внутрішніх справ. Саме він мав остаточно вирішити справу про прийняття до громадянства УНР (параграф 6).

Більш спрощений порядок набуття громадянства передбачався для громадян інших держав у разі їхнього бажання прийняти українське громадянство. У параграфі 7 аналізованого Закону були зазначені вимоги до громадян інших держав для отримання українського громадянства. Такими вимогами були: трирічний термін проживання, відсутність протиправної діяльності та зв'язок з державою УНР «промислом чи заняттям». Жителі інших країн могли подати прохання про прийняття до громадянства УНР за наявності документального доведення тісного зв'язку з Україною і, знову ж таки, за відсутності протиправної діяльності, спрямованої проти Республіки (параграф 8). Для них встановлювалися різні терміни подачі прохання: для мешканців європейських країн – шість місяців від дня опублікування закону, для мешканців інших країн – дванадцять місяців.

Окремо був встановлений порядок набуття громадянства жінками та дітьми. Набуття громадянства жінками дозволялося, якщо вони слідуєть громадянству чоловіків,

оскільки не заявили іншого. У цьому разі жінки мали отримувати громадянство чоловіків, якщо це не суперечило їхнім намірам щодо вибору громадянства. Тобто у разі незгоди з вибором чоловіка щодо громадянства, жінка теоретично могла зробити власний вибір. Діти, починаючи з чотирнадцяти років, могли заявити про своє громадянство самостійно [5, арк. 14]

Аналіз Закону «Про громадянство Української держави» від 2 липня 1918 р. дозволяє дійти таких висновків. Громадянство України можна було набути: за народженням; за територіальним походженням; внаслідок прийняття до громадянства; внаслідок поновлення у громадянстві; внаслідок усиновлення; внаслідок перебування у громадянстві України батька чи матері дитини та за іншими підставами. На думку В. Рум'янцева, гетьман відмовився від розподілу поліетнічного населення України за ознакою національності, він вважав, що етнічне походження особи в суспільстві має бути приватною справою [10, с. 40].

Підстави набуття громадянства в Законі «Про громадянство Української Народної Республіки» від 15 листопада 1921 р. розписувалися за шістьма артикулами, з четвертого по дев'ятий включно. Право громадянства набувалося так: українськими громадянами ставали всі піддані Російської держави (будь-якої національності, віри і статі, що не набули іншого громадянства), які на день 9/22 січня 1918 р. перебували на українській території, або народилися тут, чи походили звідси, чи мали право належати до одного з колишніх станів у межах УНР. Громадянами УНР вважалися також особи (повнолітні та неповнолітні), які подали заяви відповідно до законодавчих вимог.

Закон вказував на підстави набуття українського громадянства: а) через походження від українських громадян; б) через шлюб іноземця/іноземки з українським громадянином/громадянкою; в) через усиновлення українським громадянином; через натуралізацію для чоловіка, його дружини та неповнолітніх дітей (до 17 років). Натуралізація здійснювалася в разі перебування особи на українській території протягом п'яти років та за наявності достатніх для утримання себе і своєї родини матеріальних коштів. Артикул 8 зазначав інші підстави набуття українського громадянства: у разі проживання на Україні та подання заяви: а) розлученої або удови після шлюбу з іноземцем та її дітьми; б) іноземцями в разі подання відповідної заяви після закінчення середньої або вищої освіти на Україні та протягом двох років.

Законом встановлювався такий порядок набуття громадянства. Про прийняття у громадянство потрібно було написати заяву. Вона подавалася: іноземцями – міністрові внутрішніх справ; у разі їхнього перебування за кордоном – у дипломатичні представництва; всі інші особи подавали прохання начальникові губернії за місцем проживання. У разі задоволення подання, заявник отримував свідоцтво про українське громадянство. Постанову про відмову прийняття у громадянство можна було оскаржити в місячний термін. Остаточне рішення щодо прийняття до українського громадянства іноземців ухвалював міністр внутрішніх справ, його відмова не мотивувалася і більше не розглядалася. Проте його рішення щодо інших заявників останні могли оскаржити в судовому порядку, подавши скаргу до адміністративного департаменту Надвищого Суду. По узгодженні з міністром внутрішніх справ, міністри та начальники окремих установ могли вносити до Ради народних міністрів (далі – РНМ) прохання про прийняття до українського громадянства іноземців, які зробили значні послуги УНР.

Особи, на яких не поширювалася дія аналізованого закону, та які набули права українського громадянства на підставі гетьманського закону про громадянство, могли з

наведенням відповідних доказів подати заяву протягом шести місяців до місцевого адміністративного відділу окружного суду. Судові постанови реєструвалися місцевим начальником губернії.

Прийняття до громадянства проводилося у духовних осіб і супроводжувалося складанням присяги на вірність УНР в мирного судді за місцем перебування. У разі не визнання присяги особами, які приймали громадянство, ними давалася урочиста обітниця. Зауважимо, що і в Законі від 2 липня 1918 р. передбачено складання присяги на вірність державі в судовому органі (адміністративному відділі окружного суду), але без вказівки на присутність духовних осіб і також передбачалася можлива заміна присяги на урочисту обітницю (текст якої наводився) [8].

У Законі ЗУНР «Про право горожанства на Західній Обл. Української Народної Республіки» від 8 квітня 1919 р. встановлювалося, що громадянином ЗУНР є кожна особа, яка в день оголошення Закону мала право приналежності до однієї із громад краю. Громадянство не набувалося в разі подання дорослою особою заяви до встановленого строку (29 травня 1919 р.) від свого імені та від імені неповнолітніх дітей. Заява могла бути як прийнятою, так і не прийнятою. Набуття особою правового статусу «чужинця» надавало можливості в будь-якій час виїхати за межі ЗУНР; залишення у краї у статусі чужинця забезпечувало останньому захист і опіку. Рішення про надання громадянства Західній області Української Народної Республіки (далі – ЗОУНР) ухвалював Державний Секретаріат. Заява про відмову від громадянства не приймалася, якщо органи влади вважали, що «заявляюча сторона сею заявою хоче лише ухилитися від громадянських обов'язків» [9, арк. 99].

Закон ЗУНР «Про право горожанства на Західній Обл. Української Народної Республіки» від 8 квітня 1919 р. зазначав: «Особи, які мають право громадянства на основі законів, виданих Центральною Радою, є одночасно громадянами цілої Української Народної Республіки і громадянські права й обов'язки в Західній Обл. УНР виконують на рівні з усіма громадянами, коли одна з громад цієї Обл. приймає їх у свій зв'язок відповідно до зобов'язуючих у тій Обл. постанов про надання громадянської приналежності» [11].

Набути громадянства могли іноземці та особи, які «не мають права своїни», але постійно проживають щонайменше останні 5 років в одній із громад Західної Обл. Української Народної Республіки. Причиною відмови в набутті громадянства не могла бути перерва або зміна місця проживання через військові події.

Українське громадянство можна було втратити, відмовитись від нього або виїти з громадянства. Зокрема можна було відмовитись від громадянства УНР, порядок відмови зазначався в законі про громадянство. Про це потрібно було заявити протягом трьох місяців після опублікування Закону до місцевого комісара із вказівкою на те, громадянином якої держави особа хоче бути. Комісар, у свою чергу, мав видати тимчасове посвідчення для перебування на території Республіки на строк не більше трьох місяців (параграф 5). Відмовитись від громадянства можна було і через рік. Тоді особа позбавлялася прав і звільнялася від обов'язків українського громадянства (параграф 12) [6, с. 4–5]. А законопроект «Про громадянство УНР», авторами якого були Б. Кістяківський та О. Ейхельман, встановлював два випадки втрати громадянства УНР: а) у разі прийняття іншого громадянства або підданства; б) у разі відмови від громадянства, але тільки після відбуття військової служби. Поновлення у громадянстві УНР після його зречення було можливим не раніше як через десять років [12, арк. 205–205 зв.].

Закон «Про громадянство Української Держави» від 2 липня 1918 р. включав 5 статей, якими встановлювалися

підстави втрати громадянства. Його можна було втратити у двох випадках: по-перше, у разі прийняття громадянства або підданства іншої держави (ст. 17). За незаконний вступ до підданства іншої держави передбачалося покарання за ст. 325 карних законів і встановлювалася заборона повернення на Україну (ст. 19). Про види незаконного переходу до громадянства іншої країни не зазначалося; по-друге, громадянство України втрачалося в разі зречення його (ст. 18). Хоча зречення дозволялося, проте не раніш ніж після трьох років перебування в українському громадянстві. Після спливу п'яти років у разі виключення з громадянства, особа мала право прохати знову про прийняття до громадянства Української Держави (ст. 21) [13].

З українського громадянства, за законом про громадянство Директорії УНР, можна було вийти (звільнитися). Подання про це задовольнялося в разі відсутності заборгованості (залеглості) перед державною скарбницею (Державним Скарбом – *К. Т.*) та органами місцевого самоврядування. Заяви про вихід із українського громадянства приймалися і розглядалися тим же шляхом і органами, що і прийняття до українського громадянства. У разі виходу з українського громадянства особа повинна була протягом шести місяців залишити межі України та протягом року ліквідувати своє нерухоме майно. Якщо особа виходила з українського громадянства до 17 років, то її приїзд в Україну та поселення заборонялися до набуття нею 45 років. Можливі винятки з такого правила ухвалювала РНМ за внесенням міністра внутрішніх справ за узгодженням з військовим міністром [8].

Із громадянством тісно пов'язані права та обов'язки особи. Закон «Про громадянство УНР» Української Центральної Ради спочатку визначав обов'язки, а вже потім – права українських громадян. Такий порядок визначення статусу громадян, очевидно, зумовлювався революційними подіями, необхідністю першочергового захисту Республіки. Згідно з параграфом 2, до обов'язків громадян УНР відносилися такі: підтримувати Державу всіма силами і засобами; неухильно дотримуватися всіх її законів; захищати від ворогів. Окрім того, громадяни були зобов'язані підтримувати «добрий лад, порядок, свободу, рівність і справедливість».

Права громадян УНР визначалися в параграфі 3 Закону. Громадяни мали право користуватися всією повнотою громадянських та політичних прав, брати активну і пасивну участь у виборах до законодавчих установ і органів місцевого самоврядування і таким чином бути задіяними у державному і місцевому житті, а також повинні були служити в державних і державно-громадських установах. Підкреслюємо вагомість положення про можливість громадян користуватися всіма політичними правами, зазначимо, що політичні обмеження в отриманні громадянства були характерними для зарубіжного законодавства початку двадцятого століття. Однією з перших держав, яка закріпила у своїх правових нормах із громадянства такий вид обмежень, були Сполучені Штати Америки (далі – США). Ще в 1906 р. американським законодавством було встановлено, що особа, яка бажає отримати громадянство США, повинна під присягою завірити державні органи у своїй лояльності до уряду США [14].

В Українській Державі лише громадянам України надавалася вся повнота політичних прав, зокрема активне та пасивне виборче право, право державної та публічно-громадянської служби, але саме на них покладалися й усі обов'язки дбати про Українську Державу (ст. 3). Іноземці на державних і публічно-громадських посадах могли служити в тих установах, де це допускається винятково законом. Зазначимо, що такої статті не було в Законі про громадянство УНР, але в розробленому проекті про гро-

мадянство Народного міністерства судових справ (квітень 1918 р.) вона вже містилася [13].

У Директорії УНР політичні права, а також право державної та публічно-громадської служби, належали українським громадянам, як і обов'язок виконувати повинності, всі закони, та дбати про добробут держави. Порівнюючи два зазначені закони, вкажемо, що більш широкі права надавалися саме за гетьманським законом, який виділяв серед політичних прав українських громадян активне і пасивне право участі у виборах до публічно-правових установ. Окрім того, Законом про громадянство від 2 липня 1918 р. дозволялося служити на державних і публічно-громадських посадах іноземцям також, де це допускалося спеціальним законом [8].

У ЗУНР одночасно із законом про громадянство були ухвалені розпорядження з переліком спеціальних вимог до службовців державних інституцій, державна служба була одним із основних політичних прав громадян. У розпорядженні вказувалося, що державними службовцями могли бути лише громадяни ЗОУНР віком до 40 років, які мали «бездоганну поведінку», володіли українською мовою та мовою хоча б однієї з національних меншин; 2) ними не могли стати особи, які притягалися до кримінальної відповідальності, вчинили проступки проти публічного порядку чи моралі, а також корисливі особи, неоплатні боржники і деморалізуючі громадські особи; 3) для кандидатів у державні службовці встановлювалося обов'язкове однорічне стажування із складанням усного та письмового іспиту із законодавства, вміння ним послуговуватися, складати відповідні документи, знати свої права й обов'язків [15, с. 600].

Висновки. Отже, перший закон про громадянство був ухвалений за доби Української Центральної Ради. Попри свою недосконалість він встановлював умови та процедуру набуття громадянства, зокрема жінками та дітьми, громадянами інших країн; зазначав порядок його оформлення та підстави відмови від нього; законодавчо фіксував права й обов'язки українських громадян. Обсяг прав та обов'язків громадян УНР пізніше був розширений в її Конституції. Уперше в українській історії був започаткований та законодавчо оформлений правовий зв'язок особи і держави.

До позитивних аспектів Закону про громадянство Української Держави віднесемо: визначення поняття «громадянства»; встановлення державних установ, уповноважених розглядати заяви для оформлення українського громадянства окремим категоріям заявників, яким найскладніше пройти цю процедуру (постійно чи тимчасово перебуваючи за межами України); більш широке коло підстав прийняття до громадянства.

Закон про громадянство УНР доби Директорії, як і попередній закон Української Держави, містив визначення поняття громадянства, заборону подвійного громадянства, «нульовий» варіант набуття громадянства; вся повнота політичних прав, а також право державної та публічно-громадської служби надавалася лише українським громадянам; були розширені підстави набуття громадянства, зокрема в разі шлюбу з іноземцем та іноземцями.

ЗУНР ухвалено важливий для визнання громадянства та встановлення інституту громадянства Закон «Про право горожанства на Західній Області Української Народної Республіки» від 8 квітня 1919 р., яким регулювалися такі важливі аспекти громадянства, як: умови набуття громадянства; відмови від нього; порядок оформлення громадянства; набуття громадянства державними службовцями та іноземцями. Було вирішено питання з видачі паспортів громадянам ЗУНР за кордоном. Нетривале, короткострокове існування ЗУНР перервало подальше формування та розвиток інституту громадянства на західноукраїнських землях.

Ключова роль у розробці законопроектів і ухваленні законів про громадянство належить Українській Народній Республіці, під час існування якої були ухвалені закони «Про громадянство УНР» від 2 березня 1918 р., «Про реєстрацію громадянства УНР» від 4 березня 1918 р., розроблені нові законопроекти «Про громадянство УНР» Б. Кістяківського та О. Ейхельмана, «Про громадянство УНР» члена УЦР М. Гросмана, міністерства Судових Справ УНР; а також проект Автономного статуту України, проект Конституції Української Народної Республіки, Постанова про організацію та діяльність Тимчасових Комісій для розгляду справ про українське громадянство.

До загальних ознак громадянства, встановленого за доби національно-визвольних змагань, віднесемо таке: громадянство встановлювалося відповідними законами, його різнобічні аспекти (оформлення, реєстрація) роз'яснювались супроводжуваними нормативно-правовими актами; обов'язковими елементами структури законів про громадянство є: визначення процедури та порядку набуття громадянства чоловіками, жінками, дітьми, іноземцями; підстав втрати, відмови, позбавлення громадянства; визначення прав та обов'язків українських громадян; набуття громадянства супроводжувалося обов'язковим наданням політичних прав громадянам України. До специфічних рис громадянства віднесемо особливість набуття та припинення громадянства в період різних політичних режимів у добу національно-визвольних змагань (зокрема, в УНР часів Української Центральної Ради від громадянства можна було відмовитися, в Українській Державі громадянство можна було втратити, з громадянства Директорії – вийти; відрізнялись між собою умови набуття громадянства для чоловіків, жінок, дітей, іноземців – *К. Т.*).

Список використаної літератури:

1. Політична історія України. XX століття : у 6-ти т. : Революції в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917–1920 рр.) / В.Ф. Солдатенко, В.Ф. Верстюк. – Т. 2. – 2003. – 488 с.

2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). – Ф. 2592. – Оп. 4. – Спр. 13. – 70 арк.

3. Копиленко О. З історії законодавства про громадянство України / О. Копиленко. – К. : Новий парламентський інститут, 2001. – 71 с.

4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 799. – Оп. 1. – Спр. 1а. – 16 арк.

5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 2988. – Оп. 1. – Спр. 15. – 150 арк.

6. Збірка нормативно-правових актів з питань громадянства України (1918–2000 рр.) / упоряд. В. Андрієнко та ін. – К., 2000. – 384 с.

7. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235–III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.

8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 1065. – Оп. 4. – Спр. 96. – 80 арк.

9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 3505. – Оп. 1. – Спр. 35. – 220 арк.

10. Рум'янцев В. Павло Скоропадський в українському державотворенні (до 140-річчя з дня народження) / В. Рум'янцев // Вісник Академії правових наук України : [зб. наук. пр.] / Національна академія правових наук України. – 2013 р. – № 1(72). – С. 34–43.

11. Стахів М. Західна Україна в державнім будівництві та обороні. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони 1918–1923 рр. / М. Стахів. – В 6 т. – Т. 4. – Скентон, 1960. – 192 с.

12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 1115. – Оп. 1. – Спр. 6. – 222 арк.

13. Закон «Про громадянство Української Держави» від 2 липня 1918 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(08\)02.zakon.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918(08)02.zakon.php)

14. Мещеряков А. Институт гражданства : возникновение, содержание, типы / А. Мещеряков // Право и политика. – 2003. – № 4. – С. 24–29.

15. Тищик Б. Західноукраїнська Народна Республіка. 1918–1923 / Б. Тищик, О. Вівчаренко // Історія. – Івано-Франківськ, 2001.